

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

5-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urinbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Qurbonova Marg'uba</i> O'ZBEK TILI VA TIL SIYOSATI: TARIXIY EVOLYUTSIYA VA ZAMONAVIY OMMALASHTIRISH VOSITALARI	13-15
<i>Polvanov Azim Kuchkarovich</i> AMIR TEMUR QO'SHINIDA HARBIY TA'MINOT VA ASKAR SAFARBARLIGINING MANBALARDA YORITILISHI	16-21
<i>Esnazarova Zulfiya Baltashovna</i> QORAQALPOQLARNING SHAHAR MADANIYATI (1873 – 1924)	22-27
<i>Axmedov Shaxzod Farxod o'g'li</i> O'ZBEKISTONDAGI YOSHLAR TASHKILOTLARI FAOLIYATI TARIXIDAN (1991 – 2017-yillar)	28-36
<i>Mamajonov Alisher, Alisherov Abduvohid</i> IKKINCHI JAHON URUSHI JANG MAYDONLARIDA ANDIJONLIK RAHBAR XODIMLARINING ISHTIROKI	37-43
<i>Mamasaidov Lutfillo Payzullo o'g'li</i> XALQ TA'LIMI SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA HAMKORLIK ALOQALARI	44-47
<i>Asadova Ra'no Baymanovna</i> INNOVATIVE APPROACHES TO URBAN PLANNING AND TOURISM INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN NEW UZBEKISTAN (CASE STUDY OF INDIA'S EXPERIENCE)	48-52
<i>Esanova Nilufar</i> 1991-2024 YILLARDA O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SANOAT SOHASIDA HAMKORLIGI: NATIJALAR VA ISTIQBOLLAR (HINDISTON VA XITOIY MAMLAKATLARI MISOLIDA)	53-56
<i>Abdug'aniyev Bekzod Abduvali o'g'li</i> O'ZBEK XONLIKLARI VA USMONLI DAVLATI HUKMDORI SULTON SULAYMON O'RTASIDAGI SIYOSIY ALOQALAR	57-64
<i>Xudoyberdiyev Axrorboy Nabi o'g'li</i> HUDUDIIY YONDASHUV ASOSIDA YOSHLARGA OID DAVLAT SIYOSATINI AMALGA OSHIRISH: QASHQADARYO VILOYATI MISOLIDA	65-70
<i>Zokirjanov Mirzohid Shuxrat o'g'li</i> XIX ASRNING IKKINCHI YARMI – XX ASR BOSHLARIDA BOKU NEFT SANOATINING ROSSIYA IQTISODIY HAYOTIDA TUTGAN O'RNI	71-74
<i>Xudayberdiyev Utkir Toshmuradovich</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA TOSHG'UZOR-BOYSUN-QUMQO'RG'ON TEMIR YO'LINING QURILISHI VA UNING IJTIMOYIY-IQTISODIY AHAMIYATI	75-80
<i>O'rmonov Husniddin Baxriddin o'g'li</i> ULUG' VATAN URUSHINING DASTLABKI YILLARIDA O'ZBEKISTON SANOATI	81-88

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Urdushev Xamrakul, Sirojiddin Eshanqulov

MEVA-SABZAVOTCHILIK KLASSTERLARI:

EKSPORTGA YO'NALTIRILGAN RIVOJLANISH 89-98

Maxammadaliyeva Muslimaxon Sherali qizi

MOBIL ILOVALAR ORQALI XIZMAT KO'RSATISH:

QULAYLIKMI YOKI NAZORAT VOSITASIMI? 99-104

Xakkulov Akbar Uralovich

MARKAZIY BANK FOIZ SIYOSATINING BANKLARNING FOIZ RISKIGA TA'SIRI 105-111

Amonov Mehridin Oromiddinovich

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI BOSHQARISHDA RAHBARLIK USLUBI:

AVTOKRATIK RAHBARLAR 112-117

Ismoilova Dilfuza Ibodullayevna

HUDUDLARDA AHOLI SALOMATLIGINI TA'MINLANGANLIK DARAJASINI

BAHOLASH USULLARI VA MEZONLARI 118-125

Yangiboyev Rustam Berdiyarovich

TIJORAT BANKLARI LIKVIDLILIGINI BOSHQARISHNING NAZARIY ASOSLARI 126-131

Ollanazarov Bekmurod Davlatmurotovich

DXSH LOYIHALARIDA INVESTITSION KRAUDFANDING MODELIDAN

FOYDALANISH ORQALI INVESTITSION FAOLLIKNI OSHIRISH VA UNI TURISTIK

XIZMATLAR KO'RSATISH SOHASIDA QO'LLASH ISTIQBOLLARI 132-143

Eshqobilova Nigoraxon, Qurbonova Safiyabonu

DAVLAT BUDJETINING DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHNING

NAZARIY ASOSLARI 144-150

Umronov Eldorbek Sodirovich

HUDUDLARDA INNOVATSION XIZMATLAR TURLARI RIVOJLANISHINING

EKZOGEN VA ENDOGEN OMILLARI, ULAR TASNIFI VA KO'RSATKICHLARI 151-159

Turgunov Jasurbek, Siddikova Farangiz

OPPORTUNITIES AND PROSPECTS FOR DEVELOPING A GREEN ECONOMY

IN UZBEKISTAN 160-172

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Ahmedova Dilrabo

YOSHLARNING MA'NAVIY-AXLOQIY QIYOFASINING SHAKLLANISHIGA TARIXIY

JARAYONLARNING TA'SIRI 173-177

Raxmatova Xolidaxon Xolikovna

NAQSHBANDIYLIKDAGI MUROSA FALSAFASIGA OID QARASHLARINING

FALSAFIY TAHLILI 178-184

Kurbonaliyev Ural Xatamovich

ZAMONAVIY AXLOQIY INQIROZ SHAROITIDA ABU MUHAMMAD ABDULLOH

DORIMIY MEROSINING YOSHLAR MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHDAGI ROLI 185-189

Soipova Mavjuda Karimjanovna

FAZL IBN AHMAD TA'LIMOTIDA BILISH MASALASI 190-194

<i>Jabborova Saodat Sattorovna</i> MA'NAVIYAT DAVLAT VA JAMIYAT RIVOJLANISHINING ASOSI	195-198
<i>Fayziyev Xurshid Jumayevich</i> VOLTER FALSAFIY QARASHLARIDA FRANSIYADA AGRAR MUNOSABATLAR TAHLILI	199-204
<i>Olimova Moxinur Ravshanbek qizi</i> YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA MA'NAVIYATNING O'RNI	205-208
<i>Usarkulov Oybek</i> O'ZBEKISTON VA JANUBIY KOREYA O'RTASIDAGI MADANIY, ILMIY-TEXNIKAVIY ALOQALARNING IJTIMOYIY AHAMIYATI	209-214
<i>Majidov Sodiqjon Sadullayevich</i> IJTIMOIY ZIDDIYATLAR VA IJTIMOYIY FALSAFIY TALQINLAR	215-218
<i>Абдуллаева Икбола Мохировна</i> КНИГА – КАК ОДИН ИЗ ОСНОВНЫХ ВИДОВ ИСКУССТВА – ИСКУССТВО СЛОВА	219-226
<i>Yusupova Ranoxon Tolibjonovna</i> MUHANDISLIK TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOYIY- FALSAFIY OMILLARI	227-230
<i>Turabova Sevara Kattaqulovna</i> GLOBAL MEHNAT BOZORIDA SOFT SKILLS VA IJTIMOYIY ONGNING STRATEGIK INTEGRATSIYASI	231-235
<i>Rustamov Ramz Rizoqulovich</i> DESTRUKTIV TARG'IBOT TA'SIRIDAN HIMOYALANISHDA TANQIDIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH AHAMIYATI	236-240
<i>Aslanov Said Karimovich</i> TIZIMLI YONDASHUV VA BOSHQARUV FAOLIYATING O'ZORO ALOQADORLIGI	241-244
<i>G'aniyev Elbek Abdizoitovich</i> YOSHLARDA AXLOQIY INQIROZ KUCHAYISHIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING ROLI	245-248
<i>Bozarov Dilmurod Mirzarasulovich</i> SINERGETIKANING ONTOLOGIK MUAMMOLARNI HAL ETISHDAGI O'RNI	249-252
<i>Ochilova Nigora Ruzimuratovna</i> GLOBAL MUAMMOLARNI BARTARAF ETISHDA XALQARO KUCHLAR BIRLASHUVINING AHAMIYATI	253-258
<i>Azimov Ozod Mamatkulovich</i> YOSHLARDA EKOESTETIK DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY ASOSLARI	259-264
<i>Xolmirzayeva Jumagul Xamdamovna</i> TARIXIY MANBALARDA YOSH MUTAXASSISLARNI RIVOJLANTIRISH HAQIDAGI QARASHLAR	265-271
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Мамбетов Сердар Ахмедович</i> СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА РУССКИХ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ НА КАРАКАЛПАКСКИЙ ЯЗЫК	272-280

<i>Qurbanova Hilola Maqsadbek qizi</i> PRACTICAL NEEDS' ANALYSIS OF SOME BILINGUAL STUDENTS	281-288
<i>Rakhmonova Yulduz Khusanovna</i> A HETEROGENEOUS LEGACY: EXAMINING HEMINGWAY'S STYLE IN HIS LATER YEARS	289-295
<i>Yakubova Nilufar Egamberganovna</i> ESKI O'ZBEK TILIDA TAF'IL QOLIPLI O'ZLASHMALAR	296-301
<i>Sadullayeva Muxlisa Xamrayevna</i> ZAMONAVIY O'ZBEK HIKOYALARIDA BADIY KONFLIKT MASALASI	302-307
<i>Shomurodova Shahlo, Axmedjanova Farida</i> MARGARET DRABBLING "THE MILLSTONE" ASARIDAGI NOYOB KO'RINISH	308-311
<i>Nazarov Sardor Shamurodovich</i> A COMPARATIVE STUDY OF THE STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF ENGLISH AND UZBEK WORD COMBINATIONS	312-315
<i>Otajonova Dildor Baxtiyarovna</i> HAQORAT VA TAHDIDLAR BILAN BOG'LIQ DA'VOLARNI SUD-LINGVISTIK EKSPERTIZADAN O'TKAZISH ALGORITMI	316-325
<i>Файзуллина Наргиза Дамировна</i> СОВРЕМЕННЫЕ СИНОНИМЫ И ТЕРМИНЫ КОМПЬЮТЕРНО-ИГРОВОГО СЛЕНГА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ	326-331
<i>Sodiqova Dinora Ilhom qizi</i> ANALYSIS OF PRINCIPLES OF CONVEYING FEELINGS CONCERNING LITERARY TRANSLATION	332-337
<i>Nazimova Himmatoy</i> "DEV" VA "YALMOG'IZ" OBRAZI ETIMOLOGIYASI, KELIB CHIQISHI VA MADANIY ILDIZLARI TAHLILI	338-342
<i>Arziqulova Xurshida, Mustanova Shohista</i> SHARQ VA G'ARB DRAMATURGIYASI: MADANIY ALOQALAR VA ILHOM MANBALARI	343-348
<i>Azizova Feruza Rejaveliyevna</i> TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION G'OYALAR VA TEXNOLOGIYALARNI JORIY QILISH ZAMONAVIY TA'LIMNING BOSH STRATEGIYASI	349-353
<i>Agzamova Gulrux Ravshan qizi</i> XITOIY TILIDAGI MUHOJAAT ATAMALARINING UMUMIY VA XUSUSIY BELGILARI	354-358
<i>Sherkulov Sardor Komilovich</i> SOCIAL PROBLEMS IN THE WORKS OF THOMAS HARDY: AN INVESTIGATION OF CLASS INEQUALITY, GENDER AND INDUSTRIALIZATION	359-364
<i>Rasulov Zubaydullo, G'ayratova Oybegim</i> DISKURS — LINGUAPRAMAGMATIK YONDASHUV OBYEKTI SIFATIDA	365-368
<i>Bozorova Umida Qilichovna</i> BADIY KIRITMALARNI ROSSIYADA O'RGANILISHI	369-372
<i>Nuriddinova Huriyat Baxtiyorovna</i> TOPISHMOQLARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI	373-376

Mamadiyeva Hilola

TAOM NOMLARINING TARJIMA JARAYONIDA MADANIY TAFOVUTLARNING

TA'SIRI 377-384

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Abdullayeva Nodira Odil qizi

OILAVIY (MAISHIY) ZO'RAVONLIK OMILLARI MAJMUASI 385-393

Jo'raqulov Javohir Musoqul o'g'li

TOVLAMACHILIK JINOYATINI AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN

FOYDALANIB SODIR ETISH AMALIYOTI: MUAMMO VA YECHIMLAR 394-399

Otamirzayev Oybek Murodullo o'g'li

YER OSTI SUVLARINI MUHOFAZA QILISH VA ULARDAN FOYDALANISHNING

PREDMETI VA USULLARI 400-407

Утебаев Саламат, Калбаева Эльдора

ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЕ

ХУЛИГАНИЯ В НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ 408-413

Nuriddinov Ismoil O'lmas o'g'li

BURHONUDDIN MARG'INONIYNING "HIDOYA" ASARIDA JINOYAT VA JAZO

MUVOZANATIGA OID AYRIM MASALALAR 414-420

Jabbarova Yulduz Ibrohim qizi

SUN'IY INTELLEKTNING NOTO'G'RI XULOSALARI (GALLYUTSINATSIYALAR):

MOHIYATI, SABABLARI VA HUQUQIY TARTIBGA SOLISH ZARURATI 421-432

Burxonov Shahzod Burxon o'g'li

XALQARO MEHNAT STANDARTLARI VA MEHNAT SHAROITLARINI

TARTIBGA SOLISH 433-438

Avezov Umidjon Toshpulatovich

O'ZBEKISTONDA KASABA UYUSHMALARI FAOLIYATINING RIVOJLANISH

BOSQICHLARI TAHLILI 439-446

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Максудов Улугбек Курбанович

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ АКТИВНОСТИ

СТУДЕНТОВ В ИННОВАЦИОННЫХ И СТАРТАП-ПРОЕКТАХ

В УСЛОВИЯХ МИРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ 447-453

Lutfillayev Maxmud, Egamberdiyeva Feruza

SUN'IY INTELLEKT TUSHUNCHASI, TARIXI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI 454-458

Haqberdiyev Baxtiyor Rustamovich

O'QUV FAOLIYATI TAMOIYILLARIDA INTEGRATIV VA SINERGETIK YONDASHUVLAR 459-463

Jamolova Gulbadanbegim, Muhammadiyeva Elmera

TALABALARDA TAHLILIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK

ASOSLARI 464-468

Mamajanov Raxmatilla Yakubjanovich

TA'LIM JARAYONIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN KOMPLEKS

FOYDALANISHNING METODIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH 469-478

<i>Ishonkulov Ashraf Kurbonkulovich</i> GLOBALLASHUV SHAROITIDA TA'LIM JARAYONIDA INFORMAL TA'LIM YONDASHUVDAN FOYDALANISH ZAMONAVIY PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA	479-484
<i>Esboganova Baxit Daribayevna</i> UMUMTA'LIM MAKTABLARDA CHIZMACHILIK DARSLARIDA O'QUVCHILARGA AMALIY MASHG'ULOTLAR OLIB BORISH METODIKASI	485-490
<i>Kamalova Dilnavoz, Amurillayeva Munira</i> TEKNOLOGIYA DARSLARINI O'TISHDA SINFDAN TASHQARI ISHLARNI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI	491-495
<i>Абдуллаева Дилдора Улугбековна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРАВОВЫХ ДИСЦИПЛИН В ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗАХ	496-503
<i>Xamidova Zaynura Ramazonovna</i> STEAM TA'LIM TEKNOLOGIYASINING TA'LIM JARAYONIDA QO'LLANILISHI VA RIVOJLANISHIDA PEDAGOGIK MUAMMOLAR	504-508
<i>Mustayeva Guldora, Mustayeva Guliston</i> SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF REFLECTION MECHANISMS IN PEDAGOGICAL ACTIVITY	509-514
<i>Avazova Munisa</i> TA'LIM DIZAYNIDA O'QUVCHILARNING MOTIVATSIYASINI OSHIRISH: GAMIFIKATSIYA VA INTERAKTIV METODLARNING TA'SIRI	515-517
<i>Abdullayeva Mohigul, Fazlitdinov Muhammadali</i> SUN'IY INTELLEKT VA AXBOROT TEKNOLOGIYALARINING XXI ASRDAGI ROLI HAMDA ULARNING TURLI SOHALARGA TA'SIRINI O'RGANISH	518-521
<i>Urinova Dilbar Abdusamat qizi</i> MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TA'LIM FAOLIYATINI MODERNIZATSIYA QILISHDA TARBIYACHILARNING OTA-ONALAR BILAN ISHLASHINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMLARI	522-526
<i>Turdaliyeva Qizlarxon Ilhomjon qizi</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA INGLIZ TILI O'QITISHNING FUNKSIONAL YONDASHUV METODLARI	527-532
<i>Baratov Jo'raqo'zi Shukurjon o'g'li</i> BO'LAJAK MUHANDISLARNI TAYYORLASHDA AMALIY MASHG'ULOTLARDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH METODIKASI	533-539
<i>Suvanova Gulbaxor Baxromovna</i> KO'P MILLATLI MAKTABLARDA MADANIYATLARARO KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISH STRATEGIYALARI: NAZARIY ASOSLAR VA AMALIY YONDASHUVLAR	540-543
<i>Qarshiyeva Muborak, Karshiyev Jaxongir</i> BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING LINGVISTIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH ORQALI XALQARO BAHOLASH DASTURLARI (PIRLS)GA TAYYORLASH USULLARI	544-547
<i>Djurayeva Nargis Narkulovna</i> BOSHLANG'ICH TA'LIM PEDAGOGIKASIDA O'QUVCHILARDA NAFOSAT TARBIYASINING O'RNI	548-552

<i>Otabayev Iskandar Abdug'aniyevich</i>	
KREDIT-MODUL TIZIMI ORQALI O'QUV REJALARINI ISHLAB CHIQISH VA ULARNI AMALIY TATBIQ ETISH BOSQICHLARI	553-562
<i>Bozorov Zokir, Ravshanova O'g'ilshod</i>	
BO'LAJAK MATEMATIKA FAN O'QITUVCHILARINING PLANIMETRIYA BO'YICHA KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA TALABALAR MUSTAQIL ISHLARINING ROLI	563-568

Received: 15 April 2025

Accepted: 1 May 2025

Published: 10 May 2025

Article / Original Paper

SOME ISSUES OF THE BALANCE BETWEEN CRIME AND PUNISHMENT IN BURHANUDDIN MARGIYONI'S WORK "HIDAYA"

Nuriddinov Ismoil Ulmas ugli

Republic of Uzbekistan

Academy of Law Enforcement

Master's degree student

Abstract. This article analyzes the norms concerning the balance of crime and punishment in Burhanuddin Margiyoni's work "Hidaya." The main focus of the article is to explore the connection between issues of crime and punishment with the principles of justice, moral-ethical values, and modern legal systems. The principles related to crime and punishment in "Hidaya" are examined, including the role of qasas (retribution), diya (compensation), and hadd punishments, as well as their relevance in the modern legal context.

Keywords: "Hidaya" work, crime, punishment, justice, law, fiqh.

BURHONUDDIN MARG'INONIYNING "HIDOYA" ASARIDA JINOYAT VA JAZO MUVOZANATIGA OID AYRIM MASALALAR

Nuriddinov Ismoil O'lmas o'g'li

O'zbekiston Respublikasi

Huquqni muhofaza qilish akademiyasi

magistratura tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Burhonuddin Marg'ioniyning "Hidoya" asarida jinoyat va jazo muvozanatiga oid normalar tahlil qilinadi. Maqoladagi asosiy e'tibor jinoyat va jazo masalalarining adolat, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va zamonaviy huquqiy tizimlar bilan aloqasini aniqlashga qaratiladi. "Hidoya" asarining jinoyat va jazo masalalariga oid tamoyillari, qasos, diya va had jazolarining o'rni, shuningdek, ularning zamonaviy huquqiy kontekstdagi dolzarbligi o'zgacha o'rganiladi.

Kalit so'zlar: "Hidoya" asari, jinoyat, jazo, adolat, huquq, fiqh.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I5Y2025N68>

Kirish. Burhonuddin Marg'ioniy o'rta asr Movarounnahrning buyuk huquqshunos olimlaridan biri sifatida tanilgan. Uning "Hidoya" asari hanafiy fiqhining asosiy manbalaridan biri bo'lib, unda jinoyat va jazo muvozanatiga oid normalar alohida o'rin tutadi. Ushbu masalalar adolat tamoyiliga asoslangan bo'lib, ularning dolzarbligi nafaqat tarixiy, balki zamonaviy huquqiy tadqiqotlar nuqtai nazaridan ham muhimdir. "Hidoya"da jinoyat va jazo orasidagi muvozanat adolatga asoslanadi. Jazo jinoyatning og'irligiga muvofiq bo'lishi, lekin insonparvarlik va rahm-shafqat tamoyillarini ham inobatga olishi ta'kidlanadi. Bu prinsip bugungi kunda ham jinoiy adliya tizimlarida muhim bo'lib, retributiv (qasoskor) va rehabilitatsion (isloh qiluvchi) adolat orasidagi muvozanatni ta'minlashda dolzarbdir.

"Hidoya" asarida jinoyat va jazo bilan bog'lik qoidalarni o'rganish ilmiy va hayotiy ahamiyatga ega. Mamlakatimizda insonparvarlik, adolat, qonuniylik, xalqchilik tamoyillarini

o'zida mujassamlashtirgan qonunlarni ishlab chiqish va takomillashtirish jarayonida fiqhda ayrim me'yorlardan ham samarali foydalanish mumkin.

Jamiyatimiz va davlatimiz taraqqiyotining hozirgi bosqichida jinoyatchilikka qarshi kurashning yangi usullari amaliyotga tatbiq qilinayotgan, ayniqsa, sud-huquq tizimini isloh etish izchil va uzluksiz davom etayotgan bir sharoitda islom huquqidagi jinoiy javobgarlik masalalarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki islom huquqida jinoyatning oldini olish, turli jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasiga qarab jazo tayinlash kabi ko'plab e'tiborga molik jihatlar borki, ular hozirgi kunda amalga oshirilayotgan tadqiqotlarning huquqiy jihatdan boyishiga ko'maklashadi.

Shuni alohida ta'kidlash o'rinliki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining muqaddimasida mazkur Qomusning mohiyatida "o'zbek davlatchiligi rivojining tarixiy tajribasiga tayanilgani" ham e'tirof etilgan.

Mazkur tadqiqot islom huquqidagi jinoyat va jazo masalalarini nazarda tutadi. Qayd etish o'rinliki, "Hidoya" asariga ko'ra islom huquqi (fiqh)ni tarkibiy tuzilish jihatdan uch qismga bo'lib o'rganish mumkin. Birinchisi, ibodatlariga taalluqli masalalar, ya'ni Alloh bilan bandalari o'rtasidagi munosabatlarga oid qonun-qoidalar; ikkinchisi, muomala masalalari, ya'ni insonlar o'rtasidagi, shuningdek davlat hokimiyatining fuqarolar bilan munosabati hamda boshqa davlatlar bilan o'zaro aloqalari; uchinchisi esa javobgarlik va jazo masalalari.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Qur'onda diniy-axloqiy yo'l-yo'riqlar bilan bir qatorda, huquqiy tizim xam aks ettirilgan. Ammo uni qonunlar majmuasi deya olmaymiz, chunki u diniy va huquqiy masalalarni o'zaro chambarchas bog'lagan keng qamrovli muqaddas, ilohiy kitob — Kalomullohdir.

Juzjoniyning ta'kidlashicha, Qur'oni karimda huquqiy masalalarga oid 333 ta oyat bo'lib, ulardan ibodat masalasida 140 ta, shaxsiy huquqqa oid -70 ta, jinoyat va jazo masalalarida — 30 ta, sud jarayoni bo'yicha — 20 ta, davlat huquqiga oid masalalarda 3 oyat mavjud [1].

Islom huquqshunosligida jinoyat tushunchasining asosini diniy g'oyalar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan huquqiy qonun-qoidalar tashkil etadi. Shuning uchun ham musulmon huquqida jinoyat tushunchasini tahlil etishga alohida yondashish lozim.

Fiqhga oid umumiy bo'lgan ta'limotlarga ko'ra, jiddiy hisoblangan xar qanday gunoh, jinoyat musulmon taqiqlarini buzganlik uchun jazoga loyiq xatti-harakatlar sifatida qaralishi kerak. Uning mohiyati islomning din, hayot, aql-idrok, avlodlar davomiyliigi va mulkka egalik kabi besh prinsiplari (umuminsoniy qadriyatlar) himoyasiga qaratilgan huquqiy tamoyillar va qonun-qoidalarda o'z ifodasini topgan.

Burhonuddin Marg'inoniyning "Hidoya" asarida jinoyat deb, qonun tilida shaxsga va mulkka qarshi qaratilgan qonun bilan taqiqlangan qilmish tushuniladi deb ko'rsatilgan.

Hozirgi davr milliy jinoyat huquqi fani nazariyasidan ma'lumki, har bir jinoyat to'rtta tarkibiy belgidan: jinoyat obyekti, obyektiv tomoni, subyekti va subyektiv tomonidan tashkil topgan.

Musulmon jinoyat huquqidagi jinoyat turlarini o'rganib, uni tahlil qilganda qayd etilgan jinoyatlar tarkibida to'rtta belgi mavjud ekanligi g'oyatda diqqatga sazovordir.

Islom ta'limotlarida jinoyat turlarining tushunchalari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilingan va tasniflangan. Shu asosida har bir jinoyatga individual jazo belgilangan.

Islom huquqini jinoyat huquqi bilan bog'liq qoidalar bilan tahlil qilsak, ularning har biri zamonaviy jinoyat huquqiga o'xshash jinoyat tarkibidan tashkil topganligiga guvoh bo'lamiz.

Jinoyat tarkibining asosiy elementlaridan biri **jinoyat obyektidir**.

Aniqroq ifodalaganda shaxsning ijtimoiy xavfli va huquqqa xilof jinoiy qilmishi qanday maqsadga qaratilganligi, ya'ni tajovuz qaysi ijtimoiy munosabatlarni buzishga yo'naltirilgan bo'lsa, shu munosabat jinoyatning obyekti tashkil etadi.

Ma'lumki, shaxsning har qanday turdagi ijtimoiy xavfli qilmishi jinoyat qonuni bilan qo'riqlanuvchi u yoki bu ijtimoiy munosabatlarga tajovuz qilib, zarar yetkazadi. Shuning uchun ham biror-bir munosabatni jinoyat obyekti deb aytish uchun shaxsni jinoiy qilmishi faqatgina jinoyat qonunlari bilan qo'riqlanadigan ijtimoiy munosabatlarga tajovuz qilishga qaratilgan bo'lishi shart. O'z navbatida har qanday ijtimoiy munosabatlar ham jinoyatning obyekti bo'lavermaydi.

Ammo jinoyat obyekti va predmeti o'zaro uzviy bog'liqligini ham unutmasligimiz lozim. Jinoyat obyekti — bu ijtimoiy munosabatlar bo'lsa, jinoyatning predmeti esa moddiy buyum, ashyo hisoblanadi.

Islom huquqi bo'yicha jinoyatlarning umumiy obyekti din va davlat asoslari, shaxsning hayoti, sog'ligi, qadr-qimmat, nomusi, mulkning turli shakllari, ayniqsa, xususiy mulklar, jamoat tartibi va xavfsizligi, diniy qoidalar, savdo-sotiq tartib-qoidalari, odil sudlov asoslari va boshqa qator ijtimoiy munosabatlar bo'lishi mumkin.

Tarixiy kelib chiqishi, tajovuz obyekti va jazo belgilanishiga qarab, islom huquqiga oid jinoyatlarni uch guruhga bo'lishi mumkin.

Birinchi guruhga Allohning haqqi va islom jamiyatining manfaatlariga tajovuz qilishga qaratilgan o'ta og'ir jinoyatlar: zino, o'g'rilik, bosqinchilik, yo'lto'sarlik, hamr va boshqa mast qiluvchi narsalar iste'mol qilish, dalil-isbotsiz zino qilishda ayblash – ya'ni tuhmat, dindan qaytish va isyon kiradi. Bunday jinoyatlarni sodir qilgan shaxslarga nisbatan – “xad” jazosi belgilangan.

Ikkinchi guruhga — shaxslarning hayoti, sog'lig'iga qarshi qaratilgan, ya'ni odam o'ldirish va tan jarohati yetkazish jinoyatlari kiritilgan. Ularni sodir qilgan aybdor shaxslarga “jinoyatga teng jazo” tamoyili asosida jazo qo'llaniladi. Ammo islom huquqi manbalarida bu guruhga kirgan jinoyatlar uchun ko'zda tutilgan jazoni birmuncha yumshatish haqida so'z yuritilganini ko'rish mumkin. Ayniqsa, jamiyat taraqqiyoti, islom qonunchiligining takomillashib borishi va rivojlanishi natijasida ba'zi bir xollarda qasddan odam o'ldirish jinoyati uchun “qasos” olish, ya'ni o'lim jazosini tayinlash o'rniga, jabrlanuvchi kechirgan taqdirda, uni o'zaro tinch-totuv, do'stona kelishuv asosida qonun bilan belgilangan tartibda “tovon” to'lash kabi yengilroq turdagi jazo bilan almashtirilishiga ham ruxsat berilgan. Tovon to'lovi uchun kafillik mas'uliyati (javobgarlik) esa jinoyatchining qarindoshlari yoki jamoasi (oqillari) zimmasiga yuklatilgan.

Va nihoyat, uchinchi guruhni tashkil etuvchi jinoyatlarga o'z tabiatiga ko'ra, ijtimoiy munosabatlarga qarshi jinoiy tajovuz qilishga qaratilgan jinoyatlar, jumladan, kam o'lchash, kam tortish, tovlamachilik qilish, poraxo'rlik, xazina yoki yetimning haqini o'zlashtirish, qonunga xilof xolda qasddan sud qarorlarini chiqarish, jamoat joylarida yurish-turish qoidalarini mensimaslik, fuqarolarga yoki o'ziga bo'ysunuvchilarga nisbatan zulm o'tkazish, davlat mulkini turli xil nopok yo'llar bilan talon-toraj qilish, jodugarlik va sehrargarlik, zakot to'lamaslik, shaxslarga moddiy zarar yetkazish (o'g'rilik va bosqinchilikdan tashqari), bitimlar

yuzasidan majburiyatlarni bajarmaslik, xun uchun tovon to'lamaslik, nafaqa to'lash majburiyatidan qasddan bosh tortish va hokazolar kiritiladi.

Bu jinoyatlar uchun musulmon davlatlarining nufuzli hokimiyat idoralari tomonidan joriy etilgan **ta'zir jazo turlarini qo'llash** ko'zda tutilgan.

Jinoyat qonun bilan qo'riqlanadigan obyektga qarshi qaratilgan ijtimoiy xavfli harakat yoki harakatsizlikning tashqi holatini xarakterlovchi belgilar **jinoyatning obyektiv tomonini** ifoda etadi.

Harakat yoki harakatsizlik qonun tomonidan qo'riqlanadigan obyektga qarshi qaratilgan, ya'ni ijtimoiy xavfli bo'lsagina jinoyat hisoblanadi.

Ijtimoiy xavfli bo'lmagan harakat yoki harakatsizlik unda jinoyat belgilari bo'lmaganligi tufayli jinoyat hisoblanmaydi.

Qilmishning obyektiv tomoni bo'lmasa, jinoyatning obyektiga tajovuz ham bo'lishi mumkin emas, subyektning ongida xatti-harakatning obyektiv belgilarini aniq gavdalandiruvchi subyektiv tomon ham bo'lmaydi va jinoyatning subyekt ham bo'lmaydi. Jinoyatning boshqa elementlari bilan birgalikda, uning obyektiv tomoni jinoyatchi sodir etan aybning darajasini aniqlaydi va unga nisbatan belgilanadigan jazo choralarning xarakteriga ta'sir ko'rsatadi.

Islom huquqshunosligida ham sodir etilgan jinoiy qilmishning obyektiv tomonini tavsiflovchi qator belgilar mavjud. Misol uchun, o'g'rilik, bosqinchilik (yo'lto'sarlik), zino, zinokorlikda ayblash hamda boshqa qator jinoyatlar tarkibining obyektiv tomonini tahlil qilganimizda ularning ijtimoiy xavfli va huquqqa xilof harakatlardan iborat ekanligini ko'ramiz. Qayd etilgan jinoyatlar bir-biridan, asosan, qilmishning xususiyati bilan, mulkka qarshi qaratilgan jinoyatlar esa bir-biridan mulkni qonunsiz egallash usuli, ya'ni jinoyatning obyektiv tomoni bilan farq qiladi.

Jumladan, o'g'irlikda mulk xufiyona tarzda olinsa, bosqinchilikda ma'lum moli, joni saqlangan shaxs ustiga yo'lto'sarlik (bosqinchilik) qilib bostirib boriladi, zinokorlikda ayblashda esa pok, ozoda, kishini ochiqdan-ochiq zinokorsan deb turli nojo'ya so'zlar bilan haqoratlaydi va or-nomusi hamda g'ururini oyoq osti qiladi.

Zinoda esa nikoh yo mol jihatidan qaram bo'lmagan bilan jinsiy yaqinlik qilishdan iborat harakatni ko'zda tutiladi. Demak, yuqorida sanab o'tilgan jinoyatlar bir-biridan obyektiv tomoni belgilari bilan farqlanadi.

Islom huquqi manbalarida qayd etilishicha, zinokor deb haqoratlash jinoyatning obyektiv tomonini tavsiflovchi belgilarga quyidagilar: aybdor tomonidan "zino qilding", "zinokorsan" yoki "zinodan tug'ilgansan" yoki "sen o'z otangdan emassan", "sen falonchining o'g'li emassan", shuningdek, vafot etgan kishini "zinokor edi" qabilidagi iboralar ishlatilib, insonning sha'ni va qadr-qimmatini kamsituvchi so'zlar aytilgandagina uning qilmishi jinoyat deb tan olingan.

Fiqhda o'g'rilik, bosqinchilik (qaroqchilik), odam o'ldirish va tan jarohati yetkazish kabi qator moddiy jinoyatlarda jinoiy oqibatning yuz berishi ko'zda tutilgan. Masalan, odam o'ldirishdagi jinoiy oqibat jabrlanuvchining hayoti bo'lsa, o'g'rilik, bosqinchilik, talonchilik, mulkni o'zlashtirish yo'llari bilan talon-toroj qilishda esa mulkiy xarakterdagi zarar yetkazish ko'zda tutilgan. Chunki bu jinoyatlarda zararli oqibat kuzatilmasdan, ijtimoiy xavfli harakat yoki harakatsizlikning o'zi qilmishning obyektiv tomonini ifodalaydi.

Musulmon jinoyat huquqida ham ba'zi bir jinoyatlarni huquqiy jihatdan to'g'ri baholashda ular obyektiv tomonining zaruriy va fakultativ belgilarini aniqlashga katta ahamiyat berilgan.

Jumladan, o'g'irlangan mol-mulk hovli, uy, sandiq kabi joylarda saqlanayotgan, ya'ni qo'riqlanadigan joyda bo'lishi talab qilingan. Shuningdek, ko'chaga qo'ygan bo'lsa-da, qo'riqlanadigan mulk o'g'irlansa ham had jazosi qo'llanilgan.

Ko'rinib turibdiki, musulmon jinoyat huquqida ham jinoyatlarning obyektiv tomonini tavsiflovchi qator belgilarni aniqlash, bir jinoyatni ikkinchisidan farqlash va qozilar amaliyotida jinoyatlarni to'g'ri kvalifikatsiya qilib, adolatli hukm chiqarish ko'zda tutilgan.

Muhokama. Ma'lumki, jinoyat tarkibining zaruriy belgilaridan biri — **jinoyatning subyekti** hisoblanadi.

Shunga ko'ra islom jinoyat huquqida ham ijtimoiy xavfli qilmishni sodir etgan jismoniy shaxs jinoiy javobgarlikka tortiladi, boshqacha qilib ifodalaganda jinoyatning subyekti bo'ladi.

Islom huquqida jinoyat subyektini aniqlash, biror-bir shaxs tomonidan sodir etilgan jinoiy qilmishni tasniflash, uni huquqiy jihatdan to'g'ri baholash, ba'zan esa aybdorni jinoiy javobgarlik va jazodan ozod etish masalasini hal qilishda muhim ahamiyat kasb etgan. Unda ta'kidlanishicha, har qanday jismoniy shaxs emas, balki es-xushi joyida, o'z qilmishiga o'zi javob bera oladigan, ya'ni o'z yurish-turishining mohiyatini tushunadigan va o'z xatti-harakatini idora qilish qobiliyatiga ega bo'lgan, aqli raso shaxslargina jinoyatning subyekti hisoblanadi. Shaxsni aqli noraso deb e'tirof etish uning aybini va unga belgilanishi lozim bo'lgan jazoni inkor etadigan holat sanaladi. Jumladan, "Hidoya" da aqli raso, balog'at yoshidagi odam o'n dirham pul yoki uning qiymati barobaridagi narsani o'g'irlagani isbotlansa, qo'li kesiladi", deb qayd etilgan [2].

Demak, jinoyat subyekti nafaqat aqli raso shaxs bo'lishi, balki uning ma'lum bir yoshga, ya'ni voyaga yetgan bo'lishi ham shart ekanligi ko'rsatilgan. Yana "norasida va ruhiy kasallikka chalingan shaxslar bolig'a (voyaga yetgan) ayol bilan zino qilsalar" shuningdek, agar qaroqchilar ichida norasida yoki aqli noraso yoki mahrami (bunda ayol kishi ko'zda tutilgan) bo'lsa, hammasi had jazosidan ozod qilinadi", deb qayd etilgan bo'lib, bunda aqli noraso, voyaga yetmaganlar va ayollar tomonidan jinoyatlar sodir etilganda, had turidagi jazo qo'llanilmasligi ko'zda tutilgan.

Fransuz olimi Sharl Reno "musulmon jinoyat huquqida jinoyatning subyekti tushunchasi batafsil yoritilganligini yuqori baholab, musulmon huquqiga binoan es-hushi joyida bo'lgan, din va fuqarolik huquqi nuqtai nazari talab qilgan darajada o'z qilmishi uchun javob bera oladigan shaxs har bir xatti-harakati uchun to'liq javobgar hisoblanadi. Es-xushning yo'qolishiga sabab bo'ladigan savdoyilik ham (aqli norasolik) javobgarlikdan ozod qiluvchi holat sanaladi" [3], degan.

Ta'kidlash lozimki, musulmon jinoyat huquqida aqli zaiflar, go'daklar, xotirasi sust, seruyqu va gung (tilsiz) kishilar aqli norasolar qatoriga kiritilgan. Masalan, tilsiz, yozuv va ishora bilan o'ziga javob vojib bo'ladigan darajadagi ishga, misol uchun, zino, hamr (aroq) ichish, o'g'rilikka iqror bo'lsa, jazo berilmagan va qo'li kesilmagan" [4], deb qayd etilgan.

Islom huquqshunosligida jinoyat subyektining o'z aybiga iqror bo'lishi uni javobgarlikka tortish uchun muhim dalil hisoblansa-da, iqrorlik avval mukammal o'rganib chiqilgach, ya'ni sodir etilgan jinoyatning joyi, vaqti, usuli, turi, aloqadorligi, jinoyat predmetlarini to'g'ri

tasvirlab berishi (masalan, o'g'irlangan mulkni) va hokazolarni to'g'ri tasvirlab bergach ishga aloqadorligi tasdiqlansagina shaxs javobgarlikka tortilgan.

Islom huquqshunosligida balog'at yoshi qizlar uchun — 9, o'g'il bolalar uchun — 12 yosh qilib belgilangan. Lekin 9 va 12 yosh voyaga yetganlikni belgilovchi eng kichik yoshlar bo'lib, musulmon huquqida umumiy balog'at yoshi 15 yosh deb belgilangan. Demak, 15 yoshga to'lib jinoyat sodir etgan shaxsni jinoiy javobgarlikka tortish, ya'ni jazolash mumkin bo'lgan.

Jinoyatning subyektiv tomoni shaxsning ijtimoiy xavfli harakat va harakatsizligiga, shuningdek, undan kelib chiqadigan ijtimoiy xavfli oqibatlariga bo'lgan ruhiy (psixik) munosabatdir.

Jinoyat subyektiv tomonining zaruriy belgilari qasd yoki ehtiyotsizlikdir.

Islom jinoyat huquqiga oid o'rganilgan qator ilmiy-nazariy asarlarda jinoyatning subyektiv tomonini xarakterlovchi asosiy belgi aybning mavjudligi, shuningdek, qasddan sodir etilgan jinoyatlar esa ma'lum motiv va maqsad bilan sodir qilinishi nazariy jihatdan chuqur o'rganilganligi diqqatga sazovordir. Jumladan, shaxsning hayoti va sog'lig'iga qarshi qaratilgan jinoyatlarning nazariy jihatlarini huquqshunos olimlar quyidagicha talqin etganlar.

Fiqhda odam o'ldirish jinoyatining o'zi aybning shakliga qarab bir necha turlarga bo'lingan.

Jumladan, "Hidoya" asarida bu jinoyat 5 turga bo'linib, tahlil etilgan.

- qasddan odam o'ldirish;
- qasdga o'xshash o'ldirish;
- beqasd (bilmay) o'ldirish;
- Beqasdga (bilmasdan) o'xshash o'ldirish;
- Sababli qotillik [5].

Qasddan qilinadigan qotillik deb, qurol yoki shunga o'xshash temir yoki yog'och yoxud olov bilan bironi ataylab (qasddan) o'ldirishga aytiladi [6].

Jinoyatchi o'ta og'ir jinoyatni sodir etgan va og'ir gunohkor deb hisoblanadi. Demakki, bu turdagi odam o'ldirishni sodir etishda jinoyatchi o'z harakatining ijtimoiy xavfli ekani bilgan va huquqqa xilof jinoiy oqibatlariga ko'zi yetadi hamda shu oqibatlar yuz berishini istaganligi muhim o'rin tutadi. Bunda ayb to'g'ri qasddan iborat bo'ladi.

Islom huquqida bu jinoiy qilmishning ijtimoiy xavflilik darajasi yuqori sanalgan, chunki bu bilan "qasos" huquqi ham tug'iladi, ya'ni: o'ldirilmish o'rniga o'ldiruvchini o'ldirish zarur bo'lur [7].

"Qasdga o'xshash qotillik, Abu Xanifa fikricha, deyilgan "Hidoya" asarida, — qurol va uning o'rniga o'tadigan narsalar bilan emas, boshqa narsa bilan qasddan urib o'ldirishdir. Abu Yusuf bilan Shofi'iy odatda o'ldirish uchun ishlatilmaydigan narsa bilan urib o'ldirishdir, deb ko'rsatganlar" [8].

Shaxsning sog'lig'iga qarshi qaratilgan jinoyatlar ham musulmon huquqshunoslari tomonidan ikki toifaga — aybning qasd va ehtiyotsizlik shakllariga bo'lib tasniflangan, o'z navbatida yetkazilgan jarohatlarning yengil va og'irlik darajasiga qarab, ular ham bir necha turlarga bo'linadi. Masalan, Abu Yusuf kishining bosh qismiga yetkazilgan jarohatlarni og'irlik darajasiga qarab, turga bo'lib huquqiy jihatdan baholagan. Chunonchi, kishining bosh qismi bir oz yorilib qon oqishiga sabab bo'lgan jarohat; boshdagi go'sht qismining bir oz kesilishi; bosh go'shtining chuqurroq kesilishi; bosh suyagiga kadar yetkazilgan chuqur jarohat; bosh suyagining yorilishiga sabab bo'lgan jarohat; bosh suyakning sinishiga sabab bo'lgan jarohat va

nihojat, bosh miyaga yetkazilgan jarohat natijasida kishi aqli zaiflanishiga sabab bo'lgan holatlar, deb tushuntiradi. Uning fikricha, birinchi to'rt xil jarohatlar qasddan yetkazilgan bo'lsa, ularning yengil darajada ekanini hisobga olib, qasos — teng jazo qo'llanilgan, keyingi uch xili og'ir va kishi hayoti uchun xavfli bo'lgani sababli qasosga yo'l qo'yilmasdan og'ir tovon haqi to'lash jazosi ko'zda tutilgan [9].

Xulosa. Yuqorida ko'rsatilgan holatlar tahlilidan kelib chiqadigan bo'lsak, islom huquqida ham jinoyat tarkibining subyektiv tomonini xarakterlovchi belgilarni aniqlash, ya'ni shaxs tomonidan jinoyat sodir etishda aybning qasd yoki ehtiyotsizlik shakllarining mavjudligini aniqlash, ijtimoiy xavfli qilmishni huquqiy jihatdan to'g'ri baholashda xatoga yul kuymaslik, jazo tizimining to'g'ri qo'llanilishi islom huquqshunoslarining diqqat markazida bo'lgan.

Shuningdek, islom huquqiga tegishli nazariy manbalarda murakkab aybli jinoyatlarni to'g'ri kvalifikatsiya qilishga alohida e'tibor berilgan.

Murakkab aybli jinoyatlarga islom huquqidan quyidagi misolni keltirish mumkin. Shaxsga yetkazilgan ikkita jarohatdan bittasi qasddan, boshqasi esa ehtiyotsizlik orqasida yetkazilsa-yu shu jarohatlar jarohatlangan kishining o'limiga sabab bo'lsa, bunda aybdorning yaqin qarindoshlari yarim tovon haqini, aybdorning o'zi esa o'z mablag'i hisobidan qolgan yarim tovon haqini to'lagan. Agar shu shaxsga qasddan yetkazilgan jarohat tuzalib ketsa-yu, ammo u beqasd yoki ehtiyotsizlikdan yetkazilgan jarohat ta'siri sababli o'lgan bo'lsa, aybdorning yaqinlari o'limga olib kelgan beqasd jarohat uchun to'liq tovon haqi to'laydi. Aybdorning o'ziga nisbatan esa qasddan yetkazilgan jarohatiga teng qasos olish jazosi qo'llanilgan. Agarda u holatning aksi bo'lib, ya'ni jarohatlangan shaxsning beqasd jarohati tuzalgan bo'lib, qasddan yetkazilgan jarohat sababli o'lgan bo'lsa, bunda aybdordan qasddan odam o'ldirgani uchun qasos olingan, uning yaqinlari esa beqasd jarohatning tovonini to'lagan [10].

Xulosa qilib aytganda, islom jinoyat huquqi nazariyasida ham biror-bir bevosita obyektga qarshi qaratilgan jinoyatlarning subyektiv tomonini chuqur tahlil qilish, jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasiga qarab bir necha turlarga bo'lingani aybdorlarning jinoiy qilmishiga psixik munosabatini huquqiy jihatdan to'g'ri baholash va jamiyat uchun ijtimoiy xavflilik darajasi yuqori bo'lgan jinoyatlarga qattiq jazo belgilash maqsadiga xizmat qilgan.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Juzjoniy A.Sh. Islom huquqshunosligi, Xanafiy mazxabi va O'rta Osiyo faqihlari - T.: Toshkent islom universiteti, 2002. 64-65 b.
2. "Hidoya" 3-jild, T., "Hilol-Nashr" B. 218.
3. Шарл Рено, М.: Мусульманское право, 1959, 43-Б.
4. "Muxtasar", T., Cho'lpon, 1994, B.332.
5. "Hidoya" (arab tilida) 2-jild, Qozon, RF bosmaxonasi, B. 625.
6. "Hidoya" (arab tilida) 2-jild, Qozon, RF bosmaxonasi, B. 625.
7. "Muxtasar", T., Cho'lpon, 1994, B.304.
8. "Hidoya" (arab tilida) 2-jild, Qozon, RF bosmaxonasi, B. 626.
9. Абу Юсуф Яъкуб. Китаб ал-Харадж: Хрестоматия по исламу. М.: Наука, 1994, Б. 177.
10. Абу Юсуф Яъкуб. Китаб ал-Харадж: Хрестоматия по исламу. М.: Наука, 1994, Б. 177.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).